

DAVLAT SHAKLLARI. MONARXIYA**Usmonova Odina Habibovna**

Farg'ona viloyati yuridik texnikumi maxsus fan o'qituvchisi

3-darajali yurist. Tel. 90 277 35 72. Email: odinausmonova47@gmail.com

Annotatsiya: Davlatning turli shakllarini bilish jamiyatning siyosiy madaniyatini shakllantirishga, hokimiyatga, siyosiy hayotda ishtirok etishga va siyosat bilan bog'liq qadriyatlarga munosabatni aniqlashga ta'sir qiladi. Davlat shakllarini o'rganish siyosiy jarayonlarni har tomonlama va chuqur anglashda asosiy o'rin tutadi, bu esa, o'z navbatida, samarali siyosiy strategiyalarni ishlab chiqish va jamiyatda demokratik institutlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Maqolada davlat shakllarining xilma-xilligi, jamiyatni boshqarish, barqarorlik va adolatni ta'minlashga turlicha yondashuvlarni aks ettirishi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Davlat, huquq, jamiyat, davlat shakllari, monarxiya, respublika, oligarxiya, totalitarizm, demokratiya, federatsiya, unitar davlat, parlament, mutlaq monarxiya, konstitutsiyaviy monarxiya, davlat tizimi, qonun, davlat tuzilmalari, davlat funksiyalari, hokimiyat, davlat suvereniteti, aholi, davlat hududi, davlat chegarasi.

Davlat shakllari siyosiy nazariyaning asosiy tushunchalari hisoblanadi. Turli shakllarni o'rganish siyosatshunoslarga nazariy modellarni takomillashtirish va siyosiy faoliyatni tahlil qilishda yangi yondashuvlarni ishlab chiqish imkonini beradi. Boshqaruvning turli shakllarini bilish bizga ichki yoki tashqi omillar ta'sirida siyosiy tizimda qanday o'zgarishlar yuz berishi mumkinligini yaxshiroq tushunish imkonini beradi. Bu siyosiy voqealarni bashorat qilish va ularga samarali javob berish uchun muhimdir.

Davlat shakllarini o'rganish bizga turli jamiyatlarda demokratiya va fuqarolarning huquqlarini himoya qilish darajasini baholash imkonini beradi. Bu siyosiy tizimlarning samaradorligi va ularni takomillashtirish zarurligi to'g'risida fikrlarni shakllantirish uchun muhimdir.

Boshqaruv shakllarini bilish siyosiy tizimlardagi kamchiliklarni aniqlashga va samaradorlik, adolatlilik va fuqarolar ishtirokini yaxshilashga qaratilgan islohotlarni taklif qilishga yordam beradi.

Davlat shakllarini tahlil qilish siyosiy tuzilma va ijtimoiy harakatlar, madaniy tendensiyalar va iqtisodiy jarayonlar kabi ijtimoiy hodisalar o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashga yordam beradi.

Davlat shakllari jamiyatda siyosiy hokimiyatni tashkil etishning turli usullarini ifodalaydi. Bu shakllar davlat institutlarining tuzilishini, hokimiyat taqsimotini va davlat va fuqarolar o'rtasidagi munosabatlarni belgilaydi. Davlat shakllarini o'rganish siyosiy tizimlarning xilma-xilligini, ularning xususiyatlarini, afzalliklari va kamchiliklarini tushunishga yordam beradi. Davlatning asosiy shakllari quyidagilardan iborat:

1. Monarxiya: Mutlaq monarxiya va konstitutsiyaviy monarxiya kabi turlarga bo'linadi.
2. Prezidentlik respublikasi: davlat boshlig'i — prezident hisoblanadi.
3. Parlament respublikasi: davlat parlament tomonidan boshqariladi.
4. Oligarxiya: hokimiyat kichik bir guruh odamlarga (oligarxlarga) tegishli bo'ladi.
5. Totalitarizm: hayotning barcha sohalari ustidan davlat nazorati o'rnatiladi.

6. Demokratiya: vakillik demokratiyasi va to'g'ridan-to'g'ri demokratiya. Fuqarolar qaror qabul qilishda bevosita ishtirok etadilar.
7. Federatsiya: markaz va hududlar o'rtasida hokimiyat taqsimoti amalga oshiriladi.
8. Unitar davlat: muhim mintaqaviy avtonomiyaga ega bo'lmagan markazlashgan davlat.
9. Parlamentarizm: ijroiya hokimiyati parlament qo'llab-quvvatlashiga bog'liq bo'lgan tizim hisoblanadi.

Har bir davlat shakli o'ziga xos xususiyatlarga ega va ularning evolyutsiyasi tarixiy, madaniy va ijtimoiy kontekstlarga bog'liq bo'lishi mumkin. Davlat shakllarining xilma-xilligi jamiyatni boshqarish, barqarorlik va adolatni ta'minlashga turlicha yondashuvlarni aks ettiradi.

Monarxiya - davlat boshlig'i monarx bo'lgan boshqaruv shakli, ya'ni monarxiya hokimiyati ma'lum bir sulola yoki oila doirasida meros bo'lib o'tadi. Monarx mamlakatning urf-odatlarini va tarixiy sharoitlariga qarab, qirol, podshoh, imperator, sulton va boshqalar kabi turli unvonlarga ega bo'lishi mumkin.

Monarxiyaning ikkita asosiy shakli mavjud:

Mutlaq monarxiya.

Mutlaq monarxiya - monarxiya boshqaruvining shakli bo'lib, unda monarx davlat ustidan mutlaq va cheksiz hokimiyatga ega. Monarxiyaning bu turi monarxning oliy qonun chiqaruvchi, ijrochi va sudya ekanligi, uning hokimiyati konstitutsiya, qonunlar yoki boshqa institutlar bilan cheklanmaganligi bilan tavsiflanadi. O'tmishdagi mutlaq monarxiyalarga Ancienne rejimi ostidagi Frantsiya va Buyuk Pyotr hukmronligidagi Rossiya misol bo'ladi.

Mutlaq monarxiyaning asosiy belgilariga quyidagilar kiradi:

Monarxning cheksiz hokimiyati: monarx hukumat faoliyatining barcha sohalarini to'liq nazorat qiladi. Uning qarorlari va farmoyishlari boshqa muassasalar tomonidan bekor qilinishi yoki e'tiroz bildirilishi mumkin emas

Qonunlar tomonidan nazoratning yo'qligi: konstitutsiyaviy monarxiyalardan farqli o'laroq, mutlaq monarxiyada monarx hokimiyatini cheklaydigan oliy qonunlar yoki konstitutsiya mavjud emas.

Hokimiyatning irsiyati: hokimiyatning o'tkazilishi ma'lum bir sulola yoki oilada meros orqali sodir bo'ladi. Odatda monarxning to'ng'ich o'g'li merosxo'r bo'ladi.

Armiya va hukumat apparati ustidan nazorat: monarx qurolli kuchlar va hukumat apparati ustidan mutlaq nazoratga ega.

Tarixiy mutlaq monarxiyaga ega bo'lgan mamlakatlarga Lui XIV absolyutizm davridagi Frantsiya, Buyuk Pyotr islohotlarigacha bo'lgan Rossiya, shuningdek, o'tmishdagi ba'zi Osiyo va arab davlatlari misol bo'la oladi. Bugungi kunda ilgari mutlaq monarxiyaga ega bo'lgan aksariyat mamlakatlar boshqaruvning konstitutsiyaviy shakllariga o'tgan.

Konstitutsiyaviy monarxiya:

Konstitutsiyaviy monarxiya - monarxiya boshqaruvining shakli bo'lib, unda monarx davlat boshlig'i hisoblanadi, lekin uning vakolati konstitutsiya, qonunlar va vakillik demokratiyasi institutlari bilan cheklangan. Mutlaq monarxiyadan farqli o'laroq, konstitutsiyaviy monarxiyada monarx vakillik funksiyalarini bajaradi va uning hokimiyati odatda konstitutsiyada mustahkamlangan qonunchilik bazasi bilan cheklanadi.

Konstitutsiyaviy monarxiyaning asosiy belgilariga quyidagilar kiradi:

Monarxning cheklangan vakolati: monarx to'liq hokimiyatga ega emas, uning vakolatlari va harakatlari qonunlar va konstitutsiya bilan cheklangan.

Bu shaklda monarx davlat ramzi bo'lib, birinchi navbatda vakillik funksiyalarini bajaradi, real siyosiy hokimiyat esa konstitutsiyaviy organlar va qonun chiqaruvchi organlarda istiqomat

qiladi. Konstitutsiyaviy monarxiyalarga Buyuk Britaniya, Yaponiya va Shvetsiyani misol qilib keltirish mumkin.

Monarxiyalar eretik (hokimiyatning o'tkazilishi erkak chizig'i orqali sodir bo'ladi) yoki sallik (hokimiyatning ayol chizig'i orqali sodir bo'ladi) bo'lishi mumkin. Shuningdek, monarxiyada qirollik (monarx qirol unvoniga ega) va imperiya (monarx imperator unvoniga ega) o'rtasida farq bo'lishi mumkin.

Monarxiyalar turli mamlakatlarda turli shakl va an'analarga ega va ularning hokimiyatining tabiati sezilarli darajada farq qilishi mumkin.

Hokimiyatlarning bo'linishi: Umuman olganda, konstitutsiyaviy monarxiyada hokimiyatning ijro etuvchi, qonun chiqaruvchi va sud tarmoqlari o'rtasida vakolatlar bo'linishi mavjud.

Monarxning ramziy yoki vakillik roli: Monarx ko'pincha davlat boshlig'i bo'lib xizmat qiladi va parlamentni ochish yoki xalqaro sahnada mamlakatni vakillik qilish kabi vakillik vazifalarini bajaradi.

Hokimiyatni meros qilib olish bo'yicha konstitutsiyaviy cheklovlar: hokimiyatning o'tkazilishi konstitutsiya bilan cheklanishi va merosxo'rga ma'lum shartlar qo'yilishi mumkin.

Parlament va demokratik institutlarning mavjudligi: Konstitutsiyaviy monarxiyalar odatda fuqarolarning vakilligi va siyosiy tizimda ishtirokini ta'minlash uchun saylovlar va parlamentni o'z ichiga oladi.

Konstitutsiyaviy monarxiyaga ega mamlakatlarga Buyuk Britaniya, Shvetsiya, Yaponiya va Norvegiya misol bo'la oladi. Bu mamlakatlarda monarx birlik va an'ana ramzi hisoblanadi, lekin haqiqiy siyosiy hokimiyat parlament va boshqa qonun chiqaruvchi organlar qo'lidadir.

Mutlaq monarxiya va konstitutsiyaviy monarxiya o'rtasidagi farq monarxning hokimiyat darajasi va bu hokimiyatning qonunlar va institutlar bilan chegaralanganligidadir. Mutlaq monarxiyada monarx davlat ustidan to'liq va mutlaq hokimiyatga ega. Uning hokimiyati qonunlar yoki konstitutsiya bilan cheklanmagan va u o'zi qaror qabul qilishi mumkin. Konstitutsiyaviy monarxiyada esa monarx vakillik funksiyalarini bajaradi, lekin uning vakolati konstitutsiya, qonunlar va vakillik demokratiyasi institutlari bilan cheklangan. Haqiqiy siyosiy hokimiyat parlament kabi boshqa organlarga tegishli. Mutlaq monarxiyada monarx o'z hokimiyatida hech qanday cheklovga ega emas va qonunlarga bo'ysunmaydi. Uning qarorlari boshqa muassasalar tomonidan e'tiroz bildirilishi mumkin emas. Konstitutsiyaviy monarxiyada monarx mamlakat konstitutsiyasi va qonunlariga bo'ysunadi. Uning vakolatlari cheklangan va u belgilangan qoidalar va an'analarga muvofiq harakat qiladi. Mutlaq monarxiyada monarx hukumatning barcha jabhalarini nazorat qiluvchi oliy hukmdordir. Konstitutsiyaviy monarxiyada monarx ramziy va vakillik roliga ega. Haqiqiy siyosiy hokimiyat odatda parlament va boshqa organlar qo'lida bo'ladi. Mutlaq monarxiyada hokimiyatning o'tkazilishi ma'lum bir sulola yoki oilada meros orqali sodir bo'ladi. Konstitutsiyaviy monarxiyada esa merosxo'r konstitutsiyada belgilangan cheklovlarga duchor bo'lishi va hokimiyatni topshirish muayyan shartlar bilan cheklanishi mumkin.

Konstitutsiyaviy monarxiya hukumat vakolatlarining aniqroq chegaralarini ta'minlaydi, bu esa hokimiyatni suiiste'mol qilishning oldini olish uchun xizmat qilishi mumkin. Bunday monarxiya ko'pincha davlatning barqarorligi va uzluksizligi bilan bog'liq, shuning uchun irsiy tamoyil institut va vaqtni saqlab qolishi mumkin.

Monarx birdamlik va milliy o'zlikni mustahkamlashga yordam beradigan ramziy va vakillik roliga ega. Konstitutsiyaviy monarxiyalar ko'pincha fuqarolik erkinliklari va huquqlarini rivojlantirish bilan bog'liq, chunki monarxning hokimiyati qonunlar bilan cheklangan.

Shuni ta'kidlash joizki, zamonaviy dunyoda ko'pchilik davlatlar monarxiyaning konstitutsiyaviy shakllarini yoki hokimiyatning qonunlar bilan chegaralangan va hokimiyat tarmoqlarining muvozanat tizimi mavjud bo'lgan respublika boshqaruv shaklini afzal ko'radi. Bunday shakllar odatda demokratiya, inson huquqlari va fuqarolik jamiyatining zamonaviy tamoyillariga mos keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhamedov H. Huquq tarixi – T.: 2023
2. Muhamedov H. Xorijiy mamlakatlar davlat va huquqi tarixi – T.: 2018
3. Muqimov Z. O'zbekiston davlati va huquqi tarixi – T.: 2021
4. Bito'rayev O'.B. Siyosatshunoslikka kirish. – T.:2017
5. Малко А.В., Малико А.В. Правоведение – T.: 2007
6. Saidov A. Davlat va huquq asoslari T.: 2021